

3. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 16, спр. 193, арк. 5.
4. Там само, оп. 18, спр. 17, арк. 32.
5. РГИА, ф. 733, оп. 50, д. 1191, л. 1, 21.
6. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 9480, арк. 32.
7. Куницын А. П. Изображение взаимной связи государственных сведений / Куницын А. П. – СПб. : Б. и., 1817. – 42 с.
8. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 812, спр. 9, арк. 26.

РЕЗЮМЕ

В. В. Ворожбит. Государственное направление целей и содержания духовно-нравственного воспитания учащихся средних заведений в конце 1840-х – 1864 гг.

В статье раскрыто государственное направление цели и содержания духовно-нравственного воспитания учащихся средних заведений. Проанализировано законодательство в сфере общего образования, выделены задачи охранной образовательной политики правительства в середине XIX столетия. Определены принципы духовно-нравственного воспитания. Указано, что в содержании воспитания ударение сделано на религиозных дисциплинах, словесность, среди форм использовались литературные беседы.

Ключевые слова: духовно-нравственное, воспитание, школа, принципы, учитель, правило, литературная беседа, Закон Божий.

SUMMARY

V. Vorozhbit. The state goal orientation and the content of spiritual and moral education of general education institutions students in the end of 1840–1864.

The article reveals. The author analyzed the legislation in the field of general education, emphasized the tasks of government protective education policy in the mid-nineteenth century. Also the author defined the principles of spiritual and moral education, noted that the emphasis in the education is made on religious subjects and language arts.

Key words: spiritual and moral, education, school, principles, teacher, rule, literary conversation, the Law of God.

УДК 378.011.3-051 (083.7): 94 (477)

Б. Год, Д. Кравченко

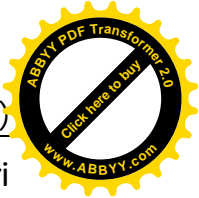
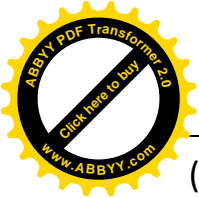
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТАХ (1934–1958 рр.)

У статті визначено систему загальнопедагогічних та історико-педагогічних наукових підходів як комплексний засіб дослідження проблеми підготовки вчителя історії у педагогічних інститутах України у 1934–1958 рр.

Ключові слова: комплексний засіб концептуалізації проблеми дослідження, науковий підхід, професійна підготовка вчителя історії, 1934–1958 рр.

Постановка проблеми. Сьогодні підготовка вчителя історії для сучасної школи потребує насамперед оновлення традиційних ресурсів у процесі його фахового формування. Одним із таких ресурсів є вивчення генези

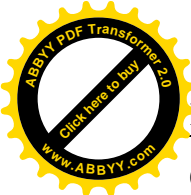


(становлення, розвитку, вдосконалення, взаємозбагачення, наявності позитивних і негативних змістових аспектів, тривале існування кращих зразків педагогічного досвіду тощо) підготовки вчителя історії як професіонала у педагогічних інститутах різних часових періодів їх функціонування. Так, у дослідженні нас цікавить період 30–50-х років ХХ століття, який характеризується складними негативними (заполітизованість, відсутність права індивідуального вибору майбутнім учителем змісту навчання, засилля комуністичних ідеологем, щоденна особистісна репресивна загроза) і позитивними (організація чіткої системи підготовки вчителів на державному рівні, утвердження її структури, навчальних планів та програм, термінів підготовки) чинниками підготовки майбутнього вчителя історії.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомі аспекти підготовки вчителя історії розглядають у своїх працях Е. Андерсен, К. Баханов, А. Булда, П. Вербицька, Б. Год, Т. Демиденко, О. Караманова, Р. Костенко, В. Мисан, О. Пометун, О. Салата, О. Соколова, Л. Тисько та ін. Необхідність модернізації підготовки вчителя історії обґрунтована в сучасних наукових розвідках О. Дем'янчука, М. Левківського, В. Обозного, Н. Рудницької, А. Сбруєвої, Л. Скрипнікової, В. Снагощенко та ін. Узагальнюючи комплекс означених праць, робимо висновок: учені визнали, що підготовка вчителя історії є поліфункціональною, багатоаспектною за змістовим і процесуальним наповненням, передбачає обов'язкове знання і використання культурно-історичної спадщини, адже на педагога цього фаху покладена місія сприяння формуванню у молодого покоління історичної пам'яті про минуле, виховання учнівської молоді на кращих національно-культурних традиціях. Проте сьогодні в українській педагогічній науці не існує системних історико-педагогічних досліджень проблеми розвитку професійної підготовки вчителя історії як фахівця-предметника та особистості у 30–50-ті роки ХХ століття.

Мета статті – визначити систему загальнопедагогічних та історико-педагогічних наукових підходів як комплексного засобу дослідження проблеми підготовки вчителя історії у педагогічних інститутах України у 1934–1958 рр.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогіка у своїй меті і змісті орієнтується на «людину культури», культурогенез нації, загальнолюдську аксіосферу. Особистість розглядається сьогодні як самоціль суспільства, причина і критерій усіх соціально-економічних перетворень. У сучасних умовах виправданим є пошук зразків вітчизняного досвіду реалізації концепцій, підходів, парадигм професійної підготовки, заснованих на гармонійному формуванні людської особистості, активізації процесів

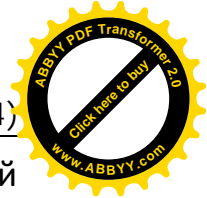
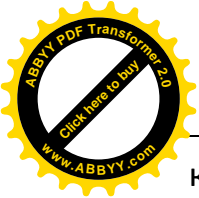


самовиховання і самотворення індивіда, його життєвої самоактивності. Ґрунтуючись на особистісному (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Савченко та ін.) та особистісно-соціальному (А. Бойко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.) наукових педагогічних підходах, професійну підготовку розглядаємо як цілісний процес взаємодії особистості, яка має природні, психологічні, індивідуальні та вікові особливості, з певними елементами соціального середовища, що опосередковані її самоактивністю. Тому ми систематизували сутнісні педагогічні характеристики та аксіологічні аспекти особистісного (особистісно-соціального, особистісно-діяльнісного) наукових підходів, опанування якими, на наш погляд, формує у майбутнього фахівця особистісне ставлення до історії як до предмета викладання, закладає основи самовизначення особистості, її активної самореалізації у фаховому педагогічному середовищі [1; 2; 4].

Вагомим засобом гуманістичної концептуалізації сучасних проблем професійної підготовки вчителя історії вважаємо також культурологічний підхід, який завданнями виховання вчителя як «людини культури» вважає опанування ним загальної та професійно-педагогічної культуру, активне засвоєння знань та історичного досвіду, загальнолюдських і національних цінностей, актуальних педагогічних технологій. Здобуваючи загальну та професійно-педагогічну культуру, особистість за кращими зразками минулого й сучасності реалізує у своїй діяльності культуротворчі засади освіти і педагогіки, адже педагогіка завжди відображає рівень культури суспільства [3].

Основи культурологічного підходу до загальної і професійної освіти в новітній час розробляли Є. Бондаревська, О. Газман, І. Зязюн, В. Сластьонін, І. Якиманська та ін. Вони створили теоретичні передумови для розробки проблеми культурологічного підходу у підготовці фахівця. В. Сластьонін вважає гуманітарну культуру, яка є результатом комплексу виховних впливів, «упорядкованою сукупністю загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій професійної діяльності» [4, 120]. Таке бачення підготовки вчителя історії забезпечує її методологічну спрямованість на успішне опанування учнями систематичних курсів історії України та всесвітньої історії, прищеплення інтересу до історії як науки, ефективне засвоєння школярами історичної інформації в подальшому.

Сучасна психологія, педагогіка, історія ґрунтуються на розумінні того, що природне входження індивіда в соціальне життя здійснюється через культуру, тому основним завданням учителя історії стає створення

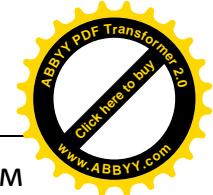
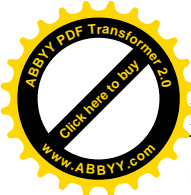


культурного середовища для розвитку особистості дитини і надання їй допомоги у знаходженні свого місця в культурі, тобто – виборі цінностей, середовища життєдіяльності і способів культурної самореалізації (В. Біблер, Є. Бондаревська, О. Галай, О. Караманов, Л. Кравченко, П. Щербань та ін.). Людину, творчість, діалог Є. Бондаревська визначає головними цінностями культурологічної особистісно зорієнтованої освіти [2]. Метою такої освіти є виховання цілісної людини культури, здатної організовувати своє життя у формах культурного буття. Оволодіння культурними цінностями і нормами (як загальнолюдськими, так і конкретно-історичними) допоможе особистості подолати суперечність між її природним і соціальним началом, сприяти розвитку вчителя історії як якісного фахівця на ринку освітніх послуг.

Сучасні вчені визначають три напрями вивчення культури, що розглядають її: як сукупність матеріальних і духовних досягнень та цінностей; як специфічний спосіб людської діяльності; як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості [10]. Це дає нам підстави говорити про необхідність доповнення культурологічного наукового підходу аксіологічним. П. Щербань визначає педагогічну культуру як складову загальнолюдської культури, у якій відображено духовні та матеріальні цінності освіти і виховання, способи творчої педагогічної діяльності; як засіб інтегрування історико-культурного педагогічного досвіду, регулювання сфери педагогічної взаємодії, відображення системи цінностей діяльності вчителя, передумови, мети, інструменту педагогічної діяльності, провідної особистісної якості педагога [10, 66].

Під цінностями зазвичай розуміють смислотворчі засади людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для оцінки минулого і проектування майбутнього, діяльності, вчинків [7]. Цінності впливають на загальний спосіб дії. Для вирішення завдань формування професійних цінностей учителя історії важливе не тільки опанування культурно-педагогічної та історичної спадщини, а й залучення педагога як суб'єкта культури до процесу творчого осмислення, моделювання і прогнозування педагогічної діяльності.

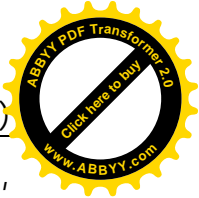
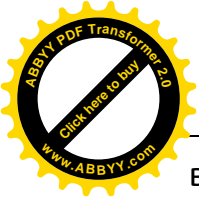
Характеризуючи аксіологічний науковий підхід (Л. Крилова, Б. Лихачов, В. Сластьонін та ін.), учені зауважують, що людина постійно перебуває у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й ухвалення рішень та їх реалізації, зміст життєдіяльності особистості визначається її спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського пізнання та актуалізацію системи цінностей. Майбутній учитель історії діє в межах людських цінностей (у сфері певної



культури), будучи одночасно об'єктом культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксиологічний науковий підхід дає змогу досліджувати проблеми, які стосуються сутності цінностей, їх ролі у житті та діяльності людини, об'єктивних та суб'єктивних компонентів структури цінностей. Розуміння аксиологічного підходу може бути розкритим через систему аксиологічних принципів: рівноправності всіх філософських поглядів у межах спільної гуманістичної системи цінностей (за збереження їх культурної та етнічної різноманітності); різноманітності традицій і творчості, визнання гострої потреби у вивченні і використанні здобутків минулого і можливості відкриття в теперішньому і майбутньому; рівність людей, соціокультурний прагматизм у питаннях про підґрунтя цінностей; прагнення до взаєморозуміння замість заперечення іншої системи цінностей; пошук спільних цінностей, які оптимізують протилежні точки зору [4]. Пізнання сутності цінностей як компонента культури у процесі вивчення історії допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу історичного досвіду і подій реальності.

Отже, аксиологічний підхід орієнтує викладачів на забезпечення опанування майбутніми вчителями історії загальнолюдських цінностей, формування сталої суб'єктивної ціннісної позиції особистості у процесі навчання та готовності сприяти становленню такої позиції в учнів у майбутній педагогічній роботі. Сьогодні професійна освіта вважається загальнолюдською цінністю та невід'ємною ознакою кожної культурної людини. Право особистості на освіту декларується в Конституції України, а реалізація цього права передбачає підготовку компетентного фахівця, здатного зрозуміти сучасні реалії та своєчасно пристосовуватися до складних процесів соціального і природного розвитку, впливати на них, належним чином діяти у всіх сферах життєдіяльності соціуму. Упровадження аксиологічного підходу в освітній процес педагогічного ВНЗ має широке філософсько-антропологічне і соціально-політичне значення.

Реалізація аксиологічного підходу в освітньому процесі педагогічного ВНЗ дає змогу створити сприятливі умови для розвитку емоційно-ціннісних переживань і ціннісних ставлень кожної особистості, розкрити можливості освіти як засобу забезпечення спадкоємності прогресивних традицій людства, залучаючись до яких людина не лише при звичається до умов постійно змінного соціуму, але й стає здатною до адаптованої активності. Це дозволяє їй виходити за межі заданих умов, розвивати власну суб'єктність та забезпечувати зростання загальнокультурного й аксиологічного потенціалу світової цивілізації [6]. Таким чином, з'являється можливість подолання описово-статистичного підходу в історії педагогіки,

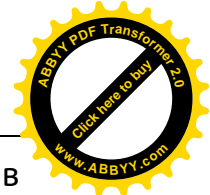
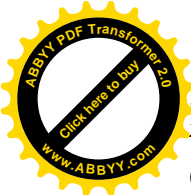


виявлення природи і джерел професійних цінностей учителя історії, закономірностей їх неперервного формування і функціонування, цілісного процесуального наповнення системи професійної підготовки цієї групи педагогічних працівників. Це позитивно впливає на потенціал і змістові аспекти вітчизняної системи підготовки, дає змогу врахувати ціннісні очікування всіх її суб'єктів.

Особистісно-діяльнісний науковий підхід розглядає культуру як процес неперервної творчої самореалізації особистості. У культурі повсякчас, не зважаючи на складність і суперечливість окремих історичних періодів розвитку суспільства (до яких, безсуперечно, належить й обраний нами для дослідження період), формуються і проявляються сутнісні сили суспільства та окремих особистостей. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, педагогічна культура функціонує через суб'єктивний світ окремого вчителя історії, ціннісний простір якого становить образ сучасного йому світу як образ педагогічної реальності, створений на основі знань про попередні періоди розвитку людства. Особистісно-діяльнісний підхід у педагогіці вимагає визнання особистості фахівця як продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, її унікальності, права на повагу, опори у процесі фахової підготовки на природні важелі саморозвитку здібностей, творчого потенціалу, самовизначення, самореалізацію, самоствердження, забезпечення для цього відповідних умов. Водночас першоджерелом педагогічної творчості є можливість у процесі історико-педагогічного дослідження вивчати діяльність учителя історії як активного творця, суб'єкта пізнання, праці, спілкування, власного розвитку, еволюції системи цінностей [2; 9].

Компетентнісний підхід як універсальна модернізаційна основа і нова парадигма професіоналізму вчителя історії передбачає застосування іншої методології організації змістової і процесуальної сторін підготовки та створення такої моделі освіти, яка, ґрунтуючись на результатах навчання, регулює саморозвиток учнів, майбутніх учителів, викладачів, усієї освітньої системи. Під компетентнісним підходом учені рекомендують розуміти спрямованість педагогічного процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде загальна компетентність людини – інтегрована характеристика особистості, що є сукупністю реалізованих, засвоєних ключових компетентностей [8].

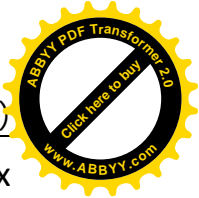
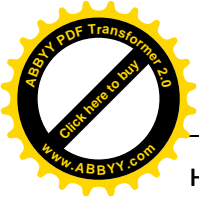
Професійну компетентність учителя історії сучасні вчені розглядають як комплексну результативну характеристику теоретичної і практичної підготовки фахівця до здійснення педагогічної діяльності, інтегративну



сукупність універсальних і професійних компетенцій, особистісних нахилів та орієнтирів щодо поглиблення власного досвіду, готовність фахівця до реалізації певних професійних функцій на основі продуктивного і нестандартного використання ним зовнішніх і внутрішніх ресурсів. Учитель має бути ерудованим у своєму предметі, здатним до експериментальної і творчої діяльності, професійно грамотним, інтелігентним, моральним, цілеспрямованим, наполегливим, емоційно стабільним, умілим організатором навчально-виховного процесу, психологом, володіти сучасними педагогічними технологіями, мати позитивну «Я-концепцію»; має вміти розробляти навчальні програми, тобто оновлювати і розширювати зміст навчання, працювати диференційовано, здійснювати індивідуальний підхід і консультувати учнів, стимулювати їх пізнавальні здібності, ухвалювати зважені психолого-педагогічні рішення, аналізувати навчально-виховну діяльність (свою та класу). Простежити історичні витоки цих ознак професійної компетентності вчителя історії можна й дослідивши обраний нами період його професійної підготовки.

Таким чином, звернення до визначеної системи загальнопедагогічних наукових підходів як до методологічної основи конкретного педагогічного дослідження дало змогу виділити й інтегрувати в контексті проблеми цієї роботи такі методолого-теоретичні аспекти: особистісний (особистісно-соціальний, особистісно-діяльнісний), культурологічний, аксіологічний та компетентнісний. Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури вчителя історії передбачає історичний механізм оволодіння нею та втілення у творчості незалежно від специфіки ідеологічних обставин. З цією метою ми використовували комплекс сучасних історико-педагогічних наукових підходів, узагальнених О. Сухомлинською [5].

З погляду феноменологічного підходу, вагомим для цього дослідження є з'ясування значення і ролі головних педагогічних процесів, чинників розвитку системи професійної підготовки вчителя історії, вимог до його особистості як вимірника сутності сучасних йому ідей і способів діяльності. Цю позицію також посилює використання герменевтики («мистецтва розуміння») як підходу, який забезпечує теоретичні і технологічні засоби пояснення, коментування, розуміння текстів історичних наукових і методичних творів, педагогічної преси, загальнодержавних документів, які мали нормативний характер, матеріалів з досвіду роботи вчителів історії і викладачів – активних учасників процесу підготовки тощо. До теоретичних відносимо засоби пояснення «життєвості» і «науковості» (за О. Сухомлинською) феномену професіоналізму вчителя історії обраного періоду дослідження; до технологічних – осучаснення термінології текстів

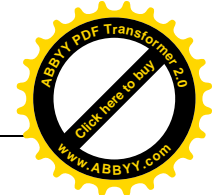
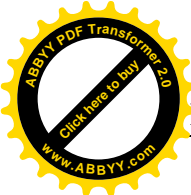


названих вище груп джерел, переклад їх на мову сучасних педагогічних понять; генетико-герменевтичний аналіз способу мислення окремих людей і суспільних груп, реконструкцію смислових систем – для відтворення і коментування найбільш сталих смислів стосовно досліджуваної проблеми як педагогічної реальності.

Парадигмальний науковий підхід дає змогу розглянути проблему і логіку її становлення з погляду виникнення і трансформації освітньо-філософських ідей, положень, постулатів, ідеологем обраного періоду розвитку педагогічної думки. Цей підхід (за М. Богуславським, О. Сухомлинською, М. Ярошевським) забезпечує використання методів аналізу освітньої парадигми обраного для дослідження періоду, співвіднесення її ідей із сучасними концепціями професійної освіти, науково-педагогічного дискурсу з його закономірностями і суперечностями та провідних культурологічних опозицій марксистської і постмодерної педагогіки.

У цьому контексті, на наш погляд, необхідно доповнити сукупність названих вище наукових підходів цивілізаційним (М. Данилевський, П. Каптерев, Г. Корнетов, М. Шелер та ін.), який оформився ще в кінці XIX століття. Цивілізаційний підхід генезу педагогічних цінностей розглядає в розвитку культурно-історичного процесу; ураховуючи інтереси людини (виробника, власника, споживача цінностей), він оперує не категорією неминучого, а категорією можливого, категорією вибору, виявляє основи співвідпорядкованості ідей, поглядів, концепцій, цінностей у різні періоди історії людства, наголошує на об'єктивній природі професійної культури, на можливостях її осягнення не лише раціональним шляхом, а й на підставі інтуїції. Філософію засновників цивілізаційного підходу називають «проривом до ціннісно насичених щаблів реальності» [7, 719]. Таким чином, система професійних цінностей визначених періодів історико-педагогічного процесу може розглядатися як важливий компонент побудови цілісної цивілізаційної картини розвитку аксіологічних основ виховання й освіти.

Висновки. Отже, з погляду підготовки вчителя історії у педагогічних інститутах України в обраний для дослідження період визначений комплекс наукових підходів дає змогу в контексті складних вимог і специфічних цінностей 1934–1958 рр. виявити те коло ідей і духовну атмосферу, які зберігаються дотепер, оцінити правильно і позитивно незнищенні здобутки того періоду – побудову уніфікованої системи шкільної історичної освіти та професійної підготовки вчителя історії на засадах не тільки універсального педагогічного, а й предметного, більш глибокого і кваліфікованого, формування фахівця.



ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О.В. Сухомлинської]. – К., 1997. – С. 8-11.
2. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. пед. ун-та, 2000. – 352 с.
3. Олійник О. В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти / О. В. Олійник // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Серія «Педагогічні науки». – Т. 50. – Вип. 37. – Режим доступу до журн.: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>.
4. Слостенин В. А. Общая педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н.; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Владос, 2003. – Ч. 1. – 256 с.
5. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68 с.
6. Ткачова Н. О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : [монографія] / Н. О. Ткачова. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка ; Харків : Каравела, 2006. – 300 с.
7. Философский словарь. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.
8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
9. «Школа діалогу культур» В. Біблера // Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К., 2004. – С. 83–170.
10. Щербань П. Сутність педагогічної культури / П. Щербань // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 67–71.

РЕЗЮМЕ

Б. Год, Д. Кравченко. Научные подходы исследования проблемы профессиональной подготовки учителя истории в отечественных педагогических институтах (1934–1958 гг.).

В статье определена система общепедагогических и историко-педагогических научных подходов как комплексное средство исследования проблемы подготовки учителя истории в педагогических институтах Украины в 1934–1958 гг.

Ключевые слова: комплексное средство концептуализации проблемы исследования, научный подход, профессиональная подготовка учителя истории, 1934–1958 гг.

SUMMARY

B. God, D. Kravchenko. Scientific research approaches issues training teacher of history in home pedagogical institute (1934–1958 biennium).

Determined system of general, historical and educational research approaches as a means of comprehensive research on the training of history teachers in educational institutions of Ukraine in 1934–1958 years.

Key words: complex conceptualization of the problem means research, research approach, training of history teachers, 1934–1958 biennium.